

ГІПОТЕЗУВАННЯ У СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Здійснено системний аналіз наукової гіпотези з визначенням її сутнісних ознак, функцій, видів. Досліджено теоретичні та практичні аспекти проблем формування і верифікації наукових гіпотез в економічних дослідженнях. Представлено критичний огляд актуальних наукових ідей дослідників у контексті розвитку сучасної світової економіки.

Постановка проблеми

З розвитком продуктивних сил і виробничих відносин економіка активно генерує нові наукові проблеми, під якими слід розуміти сукупність діалектично складних теоретичних або практичних питань, що суперечать існуючим знанням або прикладним методам у науці. Вирішення відповідних проблем досягається завдяки науковим дослідженням, застосування яких нерозривно пов'язане з гіпотезами. Тим не менше, сучасна ситуація у сфері дослідження проблем побудови та апробації гіпотез характеризується невідповідністю між досягнутим рівнем знань й постійно зростаючими в силу прискорення науково-технічного прогресу соціальними потребами. Спостерігається своєрідна обмеженість процесу гіпотезування, яка виявляється у відсутності чіткого розуміння процедур формування гіпотези та її використання як засобу отримання наукового результату.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Найбільш відомими дослідниками проблем пізнання у сучасній науковій літературі були *Т. Кун, І. Лакатос, К. Поппер, Е.Я. Режабек, П. Фейєрабенд*. Серед вітчизняних вчених над методологією науки працювали *Л.Б. Баженов, С.Б. Кримський, Е.С. Ледніков, І.В. Попович* та ін. Проте, незважаючи на численність наукових праць за відповідною тематикою, феномен наукових гіпотез та еволюція гносеологічних і методологічних поглядів на їх роль в економічних дослідженнях до цього часу залишаються недостатньо вивченими.

Метою дослідження є узагальнення концептуальних положень, що стосуються формування та апробації гіпотез в економічних дослідженнях.

Об'єкт та методика досліджень

Метою дослідження є узагальнення концептуальних положень, що стосуються формування та апробації гіпотези в економічних дослідженнях. Об'єкт дослідження – процес висування і верифікації гіпотези в економічному дослідженні. Предмет дослідження – теоретико-методологічні, методичні і прикладні аспекти гіпотезування.

Для досягнення поставленої в роботі мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження процесів і явищ, зокрема, абстрактно-логічні методи, в т.ч. історико-економічний метод – для вивчення генезису категорії

«гіпотеза», а також закономірностей еволюції наукових досліджень, наукове абстрагування – для теоретичного узагальнення розвитку сучасних економічних теорій, прийоми аналізу і синтезу – для деталізації об'єкта дослідження та вивчення його функціональних і структурних складових тощо.

Результати досліджень

Будь-яке нове знання має на перших порах гіпотетичний характер. Наукові теорії з'являються на світ у вигляді гіпотез. І, мабуть, немає жодної наукової теорії, яка свого часу не пройшла б стадії здогаду, гіпотези. Іншими словами, гіпотеза є неминучим етапом складного процесу виникнення, становлення і розвитку наукового знання. До того ж, існуючі наукові теорії розширюються, поглиблюються і конкретизуються завдяки включенню до них нових положень, які добуваються з допомогою гіпотез. Розуміння того, що наукове пізнання неминуче проходить етап здогаду, дає можливість нейтралізувати негативний вплив думок, у яких деякі вчені висловлюють скептичне ставлення до гіпотез як таких форм мислення, що мають усього лише ймовірний характер. Значення тієї чи іншої гіпотези з'ясовується її придатністю до розв'язання актуальних проблем, які стоять перед наукою і суспільною практикою.

Зародження методу гіпотез історично пов'язано з ранніми етапами розвитку античної математики. Давньогрецькі вчені широко застосовували в математичних доказах дедуктивний експеримент, що базувався на висуванні припущень та формулюванні на їх основі певних висновків з метою перевірки правильності початкових ідей. Принципово інший підхід до гіпотези був запропонований *Платоном*, який розглядав її як своєрідний доказ, здатний забезпечити абсолютно істинний характер висновку [5]. Таке розуміння ролі гіпотези було відкинуто *Аристотелем*, концепція якого виходила з неможливості використання гіпотез як силігістичних доказів (оскільки в якості останніх розуміли лише загальні, необхідні та абсолютні істини), що обумовило у подальшому негативне ставлення до гіпотези як форми недостовірного або ймовірного знання [3]. У науці Нового часу метод гіпотез застосовувався переважно у прихованій формі в рамках інших методів (генетично конструктивному, індуктивному тощо). Лише в XVII – XIX ст., у процесі еволюції наукових досліджень, поступово почала визнаватися евристична роль методу гіпотез. Так, питання методології наукового пізнання висвітлювалися в роботах *Є.М. Вечтомова, І.Г. Герасимова, В.Б. Губіна, Є.В. Ільєнкова, Б.М. Кедрова, Т.С. Куна, І. Лакатоса, В.А. Штоффа*. Зокрема, творення нових знань як розбудова теорії стало предметом досліджень *Дж. Агассі, М.С.Бургіна, К.Г. Гемпеля, Н.Р. Кемпбелла, С.Б. Кримського, Е. Нагеля, Є.П. Нікітіна, К. Поппера, Ч.С. Пірса, Б.Рассела, В.А.Рижска, Г.І. Рузавіна, М.Г. Салмона, В.С. Ст'юпіна, С. Тулміна, Н. Хенсона, В.В. Целіщева, І. Шеффера* [2–4]. Проте, ні реалістичному, ні емпіричному напрямках у класичній методології й філософії не вдалося подолати тенденцію протиставлення гіпотез та закономірностей. У 80-х рр. XIX ст., на підставі принципово нового розуміння гносеологічного статусу теорій як відносно істинних тверджень обмеженої цілісності, нарешті

було обґрунтовано роль наукових гіпотез не лише у процесі накопичення і систематизації емпіричного матеріалу, але й на етапах уточнення, модифікації та конкретизації експериментальних законів.

Слово «*гіпотеза*» походить з грецької мови (від *hypothesis*) і перекладається буквально як «передбачення розв'язку» [1]. У розумінні значень відповідного терміну в наукових колах немає одностайності. Зокрема, гіпотезу визначають як ймовірне припущення, наукове припущення; ймовірнісне знання, знання про можливе, пробне знання, яке підлягає перевірці; особливого роду умовивід, у формі якого висувається певне припущення; інтелектуальний експеримент [3–5]. Гіпотезу як форму знань та спосіб міркувань досліджували *В.А. Бронштен, Р. Джеффрі, В.М. Карпович, П.В. Копнін, В. Ленцен, К.П. Руденко, У. Стефенс, А.П. Хількевич*. У наукових працях *Л.Б. Баженова, Г.А. Геворкяна, А.Д. Юселіані, І.В. Кузнєцова, І.П. Меркулова, Е.Я. Режабек* розглядалися питання функціонування гіпотези в процесі пізнання. *Л.де Бройлем, В. Гейзенбергом, В. Паулі, К. Саганом, С. Хокінгом* досліджувалися питання використання гіпотез при формулюванні проблеми, висування гіпотез, їх верифікації шляхом експериментування. Значний інтерес викликають також окремі методи формування гіпотез, зокрема, теорію індукції досліджували *П. Ахінитайн, С. Баркер, С.П. Будбаєва, Г.Х. Врігт, Р. Гаррод, Н.Г. Гудмен, Дж. П. Дей, Г.Е. Кайберг, Р. Карнап, В.М. Костюк, К. Лерер, Б.Н. Пятніцин, Г. Рейхенбах, В.А. Свєтлов, Р. Туомела, Я. Хінтікка, В. Штегмюллер* [4]. Останнім часом все більше дослідників погоджуються з тлумаченням гіпотези як складного засобу, що включає в себе і саме припущення, яке пояснює спостережуване явище, і спосіб мислення в цілому, що синтезує висування припущення, його розвиток і доведення. Сучасний економічний тлумачний словник визначає гіпотезу так: «1. Наукове припущення можливого здійснення певних дій, подій і передбачення їх наслідків. 2. Науково передбачуване обґрунтування щодо пояснення, оцінки ймовірного розвитку певних суспільно-економічних (політичних) явищ теорії, практики. 3. В економіці – обраний і формалізований засіб наукового пізнання, один із можливих варіантів вирішення проблеми, істинність якої ще не встановлена і не доведена. Одна з форм розвитку наукового пізнання, засіб переходу від невідомого до відомого, від незнання до знання. Застосовується як методична засада вирішення певної конкретної ринкової (підприємницької) проблеми. 4. У комерційній практиці – ідея для розробки моделей прогнозування розвитку економічних явищ. 5. У правових відносинах – складова правової норми, що визначає умови, за яких суб'єкти права здійснюють свої права та обов'язки. 6. Переносно – будь-яке припущення, здогад, передбачення» [1].

Така багатозначність і суперечливість характеристик зайвий раз доводить унікальність природи гіпотези. Гіпотеза є свого роду соціальним пізнавальним феноменом. Мислення людини не знає інших способів логічного опрацювання емпіричного матеріалу і проникнення у сутність речей, окрім гіпотези. Гіпотеза завжди висувається в контексті розвитку науки для вирішення конкретної

проблеми з метою обґрунтування нових експериментальних даних або ліквідації протиріч теорії зі суперечливими результатами експериментів.

На початку ХХІ ст. економічні знання заснували велику і складну систему економічних наук, в рамках якої взаємодіють і розвиваються загальна економічна теорія, функціональні і галузеві економічні науки. Така диференціація обумовлює нове місце і зміст економічної теорії у системі суспільних наук. Існує декілька рівнів економічних досліджень. На *мікрорівні* за допомогою економіко-статистичних методів вивчають переважно діяльність і поведінку господарських одиниць. На *макрорівні* розглядають національне господарство країни в цілому за допомогою узагальнюючих агрегатів. Крім того, проводяться економічні дослідження територій (*мезорівень*) та світового господарства (*мегарівень*). Методи, зміст і результати досліджень в економіці мають позитивну та нормативну сторони. *Позитивний підхід* констатує факти, тобто вивчає економічні відносини і явища такими, якими вони є у дійсності, відмовляючись від оціночних суджень. На відміну від цього, *нормативний підхід* містить оцінки і вимоги, зумовлені факторами, природа яких знаходиться поза економікою (політичні, ідеологічні тощо). Наявність у методології економічної теорії позитивної та нормативної сторін призводить до того, що економічні терміни несуть подвійне навантаження: «що є» і «що має бути».

Економісти оперують різними видами гіпотез в залежності від того, чи може припущення претендувати на пояснення всієї множини досліджуваних явищ, частини цієї множини або окремого явища. З огляду на цю особливість гіпотез, їх відповідно поділяють на загальні, часткові й одиничні [4]. *Загальна гіпотеза* — припущення про певні закономірності, які стосуються всієї множини явищ відповідної предметної сфери. *Часткова гіпотеза* — припущення про певні закономірності, які стосуються тільки деяких елементів множини явищ відповідної предметної сфери. Після з'ясування специфіки підмножини явищ, кожного з яких стосується передбачувана закономірність, часткова гіпотеза перетворюється на загальну. *Одинична гіпотеза* — припущення, що стосується характеристики єдиного предмета чи явища.

Типологія гіпотез в економічних дослідженнях формується відповідно до існуючих різновидів знань: розрізняють гіпотези про існування матеріальних об'єктів та гіпотези про ознаки [4]. *Гіпотези про існування матеріальних об'єктів*, в свою чергу, можна розділити на два підтипи: 1) гіпотези про існування певного виду об'єктів; 2) гіпотези про існування певного конкретного елемента попередньо визначеної множини об'єктів (елемента обсягу попередньо введеного виду об'єктів). *Гіпотези про ознаки* також мають свою класифікацію: 1) гіпотези про актуальність певних ознак для досліджуваного явища; 2) гіпотези про наявність чи відсутність певних ознак у пізнаваного об'єкта; 3) гіпотези про конкретний вияв у об'єкта пізнання ознак певного типу; 4) гіпотези про зміну ознак, явищ; 5) гіпотези про наявність зв'язку між ознаками (рис. 1). Гіпотези про ознаки досить поширені в економічних дослідженнях, а тому потребують більш детальних роз'яснень.

Гіпотези про актуальність певних ознак для досліджуваного явища – це припущення про зміст ознак, які з'являються завдяки тому, що дослідники подумки конструюють ознаки різного змісту в пошуках їх тлумачення, за якого вони стають ефективними для опису досліджуваного явища. *Гіпотези про наявність чи відсутність певних ознак у пізнаваного об'єкта*, що формуються шляхом вгадування (тобто приписування об'єкту пізнання наявності чи відсутності довільної ознаки з множини відомих ознак) або шляхом узгодження знань (на підставі знання зв'язків між ознаками). *Гіпотези про конкретний вияв у об'єкта пізнання ознак певного типу* (не спостережених на цьому етапі пізнання), які можуть бути сформовані шляхом довільного (без жодного обґрунтування) приписування конкретного вияву ознаки об'єкта пізнання або методом ототожнення вияву ознак в об'єкта пізнання з виявом цих ознак в інших, уже пізнаних об'єктах (посидання аналогії та дедуктивного висновку). *Гіпотези про зміну ознак явищ* – припущення про існування таких компонентів об'єкта пізнання, взаємодія між якими дає змогу теоретичним шляхом отримати залежності між експериментально спостережуваними ознаками. *Гіпотези про наявність зв'язку між ознаками* виявляють зв'язок між наявністю ознак (гіпотези такого типу отримують за допомогою методів індукції) та між ступенями вияву ознак (такі гіпотези виражають за допомогою алгебричних функціональних залежностей, що отримують на підставі емпіричного дослідження).

Основними рисами, які дозволяють відрізнити наукові гіпотези від усіх інших припущень і здогадів, є: принципова перевірюваність припущення, яке оголошується гіпотезою; максимальна її загальність; наявність передбачувальної сили; принципова (логічна) простота; наступність, зв'язок висловлюваного припущення з попереднім знанням.

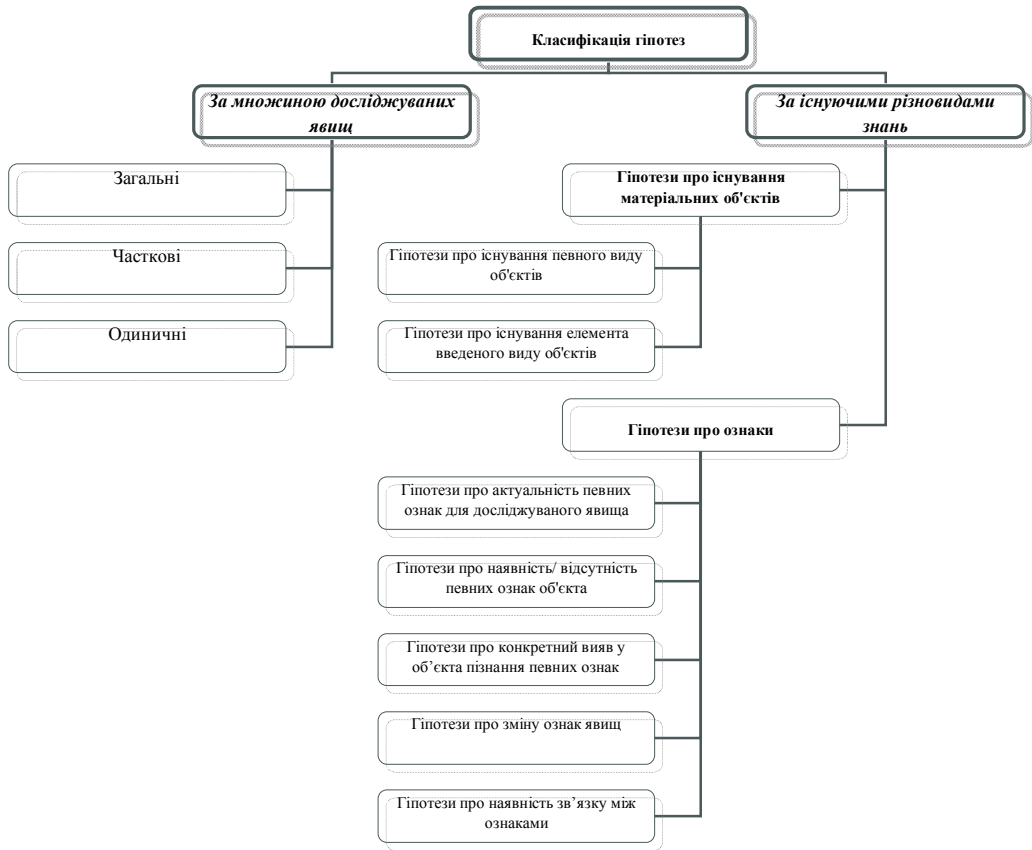

Рис. 1. Системна класифікація гіпотез в економічних дослідженнях
 Джерело: власні дослідження.

Об'єктивною основою *перевірюваності* наукової гіпотези є взаємозв'язок сутності й явища. Під *максимальною загальністю* слід розуміти те, що гіпотеза має пояснювати не частину фактів, які цього потребують, а всю їх сукупність. Більше того, з гіпотези повинно виводитися, за можливості, й ширше коло явищ, зокрема, таких, що, на першій погляд, не перебувають у зв'язку з досліджуваними явищами. Причому, наукова гіпотеза повинна пояснювати відповідні явища глибше і повніше, ніж будь-яке інше припущення. *Наявність передбачувальної сили* гіпотези виявляється в її здатності здогадатися про існування закономірності, яка до цього не була відомою науці, та способів відкриття (чи одержання шляхом експерименту) цих явищ. Вимога щодо *простоти* гіпотези не суперечить тому факту, що серед відомих гіпотез були й

такі, що становили собою цілу систему знань, центральною ланкою якої, своєрідною синтезуючою ідеєю було відповідне припущення. Під *наступністю* слід розуміти вимогу, згідно з якою гіпотеза не повинна заперечувати сучасну науку. Доля істини в цій вимозі значна (нераціонально піддавати невинуватому сумніву всі результати науки), проте й абсолютизувати таку заборону не варто, пам'ятаючи про історичну обмеженість людського пізнання, зокрема, про феномен відносності істини. Усі перелічені застереження потрібно враховувати для того, щоб відрізнити від наукової гіпотези цілком безпідставні, фантастичні припущення, які є засобом, а не кінцевою тезою доведення.

Побудова і апробація гіпотез у ситуації невизначеності має відбуватися як комплексне явище, що забезпечує цілеспрямований, багатоваріантний і аргументований пошук необхідного результату. Інтелектуальна ініціатива проявляється лише в тому випадку, якщо суб'єкт не обмежується одним стандартним підходом до розв'язання проблеми, що склалася, а знаходить раціональний, оригінальний та діючий спосіб виконання вимог поставленого завдання. Класичними методами творення припущень, широко застосовуваними в економічних дослідженнях, є перенесення, творення знань від супротивного та прецедент [3]. У разі застосування *методу перенесення* гіпотезу про наявність у предмета певних властивостей висувають за принципом прагматичного приписування ознак (незалежно від подібності предметів за іншими характеристиками). За допомогою *методу творення знань від супротивного* висувають гіпотези про те, що предмет має певну ознаку, оскільки раніше він мав протилежну ознаку. Гіпотезування, згідно з *методом прецеденту*, проводиться за такою логічною схемою: явище відбувається наразі, оскільки раніше воно сталося вперше (тобто відбувається узакономірнення явища).

Процес формування гіпотези та її застосування в економічних дослідженнях проходить ряд стадій [6]: 1) початковий здогад (робоча гіпотеза); 2) уточнення й ускладнення початкового здогаду і формулювання наукової гіпотези; 3) виведення можливих наслідків з гіпотези; 4) верифікація гіпотези – перевірка того, наскільки названі наслідки відповідають об'єктивній дійсності, виявленим фактам (рис. 2).

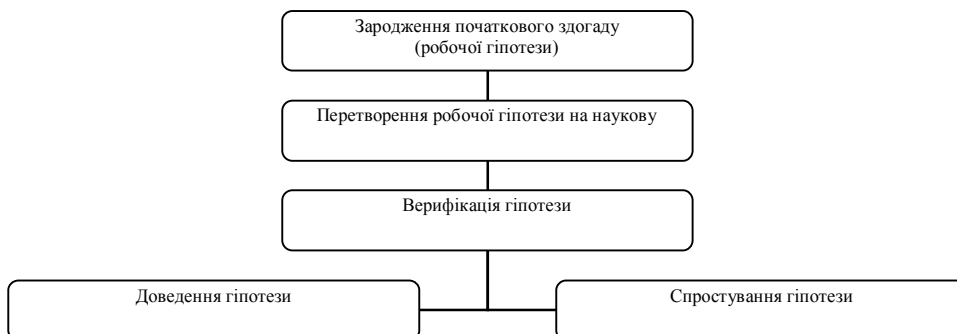

Рис. 2. Алгоритм формування гіпотези в економічному дослідженні
Джерело: власні дослідження.

Зародження початкового здогаду є складним і суперечливим процесом освоєння інформації про відповідний фрагмент реальності, який часто має напівінтуїтивний характер. Логічні засоби, які використовують у цьому процесі, не завжди усвідомлюють, тому створюється видимість несподіваності виникнення здогаду. Історія економічної науки свідчить, що більшість гіпотез постала у процесі міркування за формою аналогії та неповної індукції, хоча цю роль можуть виконувати й інші форми умовиводів, які з певних причин не спроможні забезпечити достовірні висновки. Початковий здогад відрізняється від наукової гіпотези меншою обґрунтованістю, проте за умов дефіциту інформації про певний об'єкт іноді доводиться вдаватися до нього як єдино можливого засобу пояснити досліджувані явища, надати аналізу відповідних явищ упорядкованого цілеспрямованого характеру, систематизувати наявну інформацію. Тому здогад у його первісному вигляді часто використовують як робочу гіпотезу, яка, не претендуючи на статус готової відповіді на питання про природу явищ, дає можливість розпочати організований і цілеспрямований процес їх дослідження.

Перетворення робочої гіпотези на наукову пов'язане з пошуками найзагальнішого припущення, здатного найповніше і найглибше пояснити досліджувані явища, передбачити і виявити нові факти. При цьому, робоча гіпотеза часто зазнає значних змін — виправляється, уточнюється, доповнюється, а іноді й відкидається, і тоді на зміну їй приходиться інша гіпотеза з розряду конкуруючих. Трапляється, що з трансформацією робочої гіпотези в наукову остання розгортається у складну, розгалужену систему знань. Сформулювавши гіпотезу, намагаються вивести з неї якомога більше наслідків. При цьому, ступінь імовірності гіпотези буде тим вищий, чим різноманітнішими і численнішими виявляться наслідки, виведені з цієї гіпотези, і чим більше вони будуть перевірені відповідними фактами.

У доведенні гіпотез використовують два способи встановлення істини: безпосередній – який полягає в тому, що у процесі практичних дій (спостереження, експерименту, демонстрації, вимірювання, розрахунків, обліку тощо) відбувається зіставлення деякого припущення з фактичним станом об'єкта дослідження; та опосередкований – за допомогою якого доведення істинності гіпотези реалізується на підставі умовиводів, що базуються на наявних знаннях у вигляді різних законів і положень. Спростування гіпотези здійснюють, фальсифікуючи наслідки, які з неї випливають. При цьому слід пам'ятати, що відшукання фактів, які відповідають виведеним з гіпотези наслідкам, не завжди є достатньою підставою для оголошення гіпотези істинною, так само невиявлення очікуваних фактів не завжди свідчить про те, що гіпотезу спростовано. Спростованою її можна вважати лише тоді, коли буде точно встановлено, що фактів не просто немає, а їх взагалі не може бути, оскільки це суперечить об'єктивним законам. Розвиток ідей фальсифікаціонізму в гіпотезуванні призвів до появи *гіпотез ad hoc* (у перекладі з латинської мови «спеціально, застосовано для конкретної мети») – особливих гіпотез, які спираються на деякі припущення про існування певного до цього часу невиявленого явища [7]. Відповідні припущення є своєрідним механізмом, за допомогою якого усуваються протиріччя між теорією та експериментом. Гіпотези *ad hoc*, являючись частиною теорії, тимчасово виводять з-під критики будь-які суперечливі факти, стверджуючи, що причиною невідповідностей є досі невідомі фактори, які можуть бути виявлені в майбутньому. Тобто завдяки гіпотезам *ad hoc*, фактично, жодна теорія не може бути спростованою раз і назавжди у повній мірі.

Таким чином, будь-яка гіпотеза зароджується, виникає, проходить етап становлення і розвитку (уточнюється, виправляється, доповнюється) і, зрештою, або обґрунтовується і стає науковим достовірним знанням, або спростовується і поступається місцем іншій гіпотезі. Висуванню гіпотези передують такі обставини, як виявлення явищ, причину виникнення яких неможливо з'ясувати з допомогою відомих науці знань; визначення проблеми; добір і нагромадження фактів; попередній аналіз фактів (явищ, причини яких з'ясовуються, та обставин, що передували досліджуваному явищу і їх супроводжують). Специфіка економічних досліджень обумовлена існуванням реальної можливості вимірювати й зіставляти показники економічних процесів на основі статистичних і бухгалтерських звітів та інших даних, зібраних за допомогою емпіричних методичних прийомів дослідження, що дозволяє переважно використовувати безпосередній спосіб встановлення істини у доведенні гіпотез. Вихідним пунктом економічного дослідження є рух думки від фактів до узагальнень, наукових категорій та абстракцій, що відображають сутнісні характеристики досліджуваних об'єктів. Абстрагування від вторинного та концентрація на головному, суттєвому дозволяє будувати моделі, які ілюструють картини економічного життя суспільства. Проблематика сучасних наукових досліджень в галузі методології пов'язана переважно з аналізом економічних парадоксів, обумовлених складнощами

порівняння існуючих гіпотез за тими чи іншими ознаками (імовірність, ступінь підтвердження чи прийняття, простота). Вивчення фактів, а не апріорних догм, перетворюється на основний принцип економічної науки, для чого вона застосовує адекватні методи аналізу і класифікації достовірних й репрезентативних свідчень тенденцій розвитку явищ і процесів.

Останнє століття характеризувалися появою численних перспективних напрямів розвитку економічної науки, нових актуальних трендів у бізнес-колах. Зупинимося на деяких з них. Підвищення ролі видів діяльності, пов'язаних з виробництвом інформаційних продуктів та послуг й переносом транзакцій в електронний вид, обумовило розвиток теорії *інформаційної економіки*, прихильниками якої були *Д. Белл, М. Кастельс, Ф. Махлуп, Т. Умесао* та ін. [8]. Наукова гіпотеза полягає в тому, що інформаційна економіка є сучасною стадією розвитку цивілізації, яка характеризується зростанням ролі творчої праці (інновінгу) та інформації. Основними постулатами теорії є: 1) проникнення інформаційних технологій у виробництво; 2) масове впровадження інформаційних технологій та перехід до стандартизованих систем; 3) підвищення продуктивності у сфері виробництва інформації та інформаційних технологій порівняно з іншими галузями; 4) зростання ролі інформації та знань. В рамках інформаційної теорії набуває розповсюдження *мережева економіка*, пов'язана з виробництвом і розподілом комплементарних благ, які можуть бути використані лише сумісно з іншими благами.

Однією з найбільш популярних економічних течій другої половини ХХ – початку ХХІ ст. є *неоінституціоналізм*, що довів свою продуктивність як у методології науки, так і питаннях, які мають прикладне значення у державному та кооперативному управлінні й багатьох інших сферах суспільного життя. У скарбниці світової економічної науки інституціоналістами (*Т. Веблен, Дж. Коммонс, В. Мітчелл*) було внесено розробку таких ідей: принцип технологічного детермінізму; історичний підхід до вивчення економічних явищ; врахування в аналізі взаємозв'язку та взаємозалежності економічних й неекономічних явищ; створення «економіки колективних дій»; широке використання статистичного матеріалу в економічних дослідженнях; обґрунтування регулюючої ролі держави в економіці.

Термін «*нова інституціональна економіка*» (*new institutional economics*) був вперше введений *О. Уільямсоном* в 1975 р. [2]. Мову моделей інституціоналізму сформувала *теорія ігор* (*О. Моргенштерн, Дж. фон Нейман, Дж. Нейш*). Програма нової інституціональної економіки приведена в роботах *Р. Буайе, Л. Тевено, О. Фавро*, в центрі аналізу яких угоди як найбільш прийнятні рамки взаємодії між індивідами. Інституціональні зміни визначають розвиток суспільства у часі, виступають ключем до розуміння історичних змін. *Д. Норт* звертає увагу на двосторонній характер взаємодії інститутів та процесу сприйняття індивідами власних інтересів: інститути встановлюють рамки

сприйняття, але, в той же час, можуть впливати на ці рамки. Тобто, фактично, інститути формують структуру мотиваторів людської взаємодії в політиці, соціальній сфері та економіці. З теорією ігор, також пов'язані *теорія ризику* (А. Маршалл, Ф. Найт, Б. А. Райзберг, Г. Гуптон, Р. Енгл) та *теорія перспектив*, що пояснює психологічні мотиви прийняття рішень індивідів під впливом невизначеності (Д. Канеман, Вернон Л. Сміт).

Низка національних та транскордонних економічних криз, злети й падіння міжнародних фондових ринків, нова хвиля «фінансового цунамі» у міжнародній фінансовій системі призвели до появи *теорії глобальних дисбалансів*, свій вклад до якої внесли Б. Айхенгрін, М. Ейхан Коуз, Р. Манделл, І. Прасад, К. Рогофф, Дж. Стігліц, В. Уайт та інші провідні західні дослідники [9]. Однією з найбільш часто цитованих концепцій щодо глобальних дисбалансів є так званий *парадокс заощадження* (*global savings glut*) – термін, запропонований Б. Бернанке в одній з аналітичних доповідей, оприлюднених у 2005 р. Його підхід полягає у вивченні зв'язку між структурою використання доходу різних країн та макроекономічною стабільністю. Результатом теоретичних розробок, що досліджують наслідки «інноваційного буму» для макроекономічної рівноваги країн, стала відома *гіпотеза фінансової нестабільності Хаймана Мінські*, вперше опублікована в 1982 р. [11], яка базується на кредитній сутності грошей та фінансів, запропонованій Й. Шумпетером в 1934 р. [10], а також є логічним продовженням теорії Кейнса. Відповідно до гіпотези, динамічна та глибоко інтегрована у всі сфери економіки фінансова система, яка досягла високого рівня розвитку, у природному стані (за відсутності законодавчих та інших обмежень) створює імпульси, що дестабілізують рівновагу як в межах самої фінансової системи, так і в економіці в цілому. Гіпотеза фінансової нестабільності є логічним описом сучасних тенденцій в економіці. Так, фондовий ринок у розвинутих країнах є барометром очікувань споживачів та настроїв менеджменту корпорацій, за його динамікою постійно слідкують державні інститути, формуюючи грошово-кредитну політику.

Кінець ХХ ст. ознаменувався публікаціями у провідних економічних журналах світу (*American Economic Review, Quarterly Journal of Economics, Review of Economic Studies, Journal of Political Economy & Econometrica* [14]) наукових робіт, присвячених «мейнстриму». У даний час мейнстрим не лише домінує в економіці, але й поступово перетворюється на лідера соціальних наук, здатного впливати на їх розвиток в цілому. Основна частина досліджень течії базується на раціоналістичній поведінці економічного суб'єкта та орієнтована на пошук рівноваги і використання моделей оптимізації. Мейнстрим намагається уникнути побудови загальних теорій (*grand theories*) та основну увагу приділяє дослідженню окремих економічних процесів і явищ. Економісти мейнстриму дотримуються принципів ізоляції (досліджуються лише відносно стабільні явища, використовується умова «при інших рівних») та агрегування (аналіз

репрезентативних акторів та показників). Невід'ємними частинами мейнстріму є, зокрема, *імпульсивна теорія попиту*, *імітація соціальної поведінки в теоретико-ігрових моделях* та ін. [12–13].

Найбільш загальними тенденціями розвитку економічної науки та досліджень економіки у соціальних науках в XXI ст. є, по-перше, математизація економічних досліджень, перетворення математичних знань на ключовий бар'єр для доступу на ринок ідей; по-друге, емпіричний поворот в економічних дослідженнях, який дозволив сконцентрувати увагу на реальних процесах у суспільстві за рахунок розповсюдження прикладних економетричних моделей; по-третє, посилення впливу експериментальної економіки і послаблення основної поведінкової парадигми неокласики; по-четверте, розширення масштабів економічних досліджень в неекономічних науках та поступове витіснення традиційної історичної неортодоксальної школи у сферу факультетів соціальних та політичних наук (як це відбувається із старим інституціоналізмом і марксистськими школами) або їх інтеграція з неокласикою, передусім, неоінституціоналізмом. Відповідні тенденції свідчать про динамічний розвиток економічних досліджень та зміну обличчя економічної науки у сучасному світі.

Висновки

Гіпотеза представлена як форма розвитку знань та фундаментальна одиниця, що займає ключове становище в науковому пізнанні і уособлює сутність наукової творчості, оскільки через неї виникає будь-яке нове теоретичне знання. Обґрунтовано наявність зв'язку між гіпотезою та іншими категоріями пізнання, зокрема, доведено, що формування фактів є неможливим поза процесом гіпотезування.

Виявлено та аргументовано характерні риси наукової гіпотези: фундаментальність, цілісність, логічність, евристичне бачення нового, опосередкований зв'язок з досвідом. Запропоновано системну класифікацію гіпотез в економічних дослідженнях.

Встановлено, що гіпотеза формується і розвивається за трудоємким багатоетапним сценарієм. Проаналізовано динаміку процесу гіпотезування (проблематизація – пошук – результат).

Виокремлено та охарактеризовано особливості гіпотез в економічних дослідженнях: залежність від загальної предметної картини світу, тенденція зростання ступеня абстрактності гіпотез та гіпотетичності знань, збільшення числа мов формування гіпотез, підвищення значимості економічних гіпотез. Доведено, що гіпотеза в історії науки та сучасному науковому пізнанні була й залишається необхідним і діючим методом економічного дослідження.

Перспективи подальших досліджень

Тенденції розвитку суспільства на сучасному етапі висувають високі вимоги до багатьох видів професійної діяльності людини. В економіці, політиці та інших галузях практики набуває значення проблематика становлення й розвитку якостей, що дозволяють суб'єктові вдаватися до активних дій у виявленні проблем, розкритті їх сутності, прогнозуванні невідомого і способів його досягнення. З огляду на це, все більшим попитом буде користуватися проектна діяльність, наукові основи якої тісно пов'язані з гіпотетичним методом сучасної науки.

Література

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]: навч.посіб./ за ред. С.М. Гончарова. – Рівне: НУВГП, 2008. – 264 с. // Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ekonomichnyj>.
2. Дроздов Н.Д. . Институциональная экономика: учеб. пособие / Н.Д.Дроздов. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2006. - 156 с.
3. Дуцяк І.З. Методи формування гіпотез: монографія / І.З. Дуцяк. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київ. ун-т”, 2006. – 173 с.
4. Дуцяк І.З. Систематизація методів формування припущень у процесі практичних міркувань / І.З. Дуцяк // Наук. зап. Терноп. ун-ту. Сер. філософія. – Тернопіль, 2007. – № 15. – С. 91-98.
5. Дуцяк І.З. Стан методології пізнавальної діяльності в галузі історії філософії / І.З. Дуцяк // Історія філософії: теорія та методологія (до 110-річчя від дня народження В. Ф. Асмуса): зб. наук. праць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київ. ун-т”, 2006. – С. 66-68.
6. Кун Т. Структура научних революцій: монографія / Т. Кун; [пер. І. З. Налётова]. – М.: «АСТ», 2003. – 605 с.
7. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ: монография / И. Лакатос. – М.: Медиум, 1995. – 225 с.
8. Тагаров Б.Ж. Стадии становления информационной экономики. [Электронный ресурс]. / Б.Ж. Тагаров // Режим доступа: <http://www.infecopom.ru/> – сайт «Информационная экономика: новости, теории и практика».
9. Li M., Zhu A. Neoliberalism, Global Imbalances, and Stages of Capitalist Development / M.Li, A.Zhu. - PERI, University of Massachusetts-Amherst, 2005. – P. 22–40.
10. Minsky H. Shumpeter and Finance / H.Minsky // Market and Institutions in Economic Development: Essays in Honor of Paulo Sylos Labini. – N.Y.: St. Martin's Press, 1993.
11. Minsky H. The Financial Instability Hypothesis / H.Minsky // The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, 1992. – Working Paper No. 74.

12. Morse A., Zingales L. What Has Mattered to Economics since 1970? / A.Morse, L.Zingals // NBER Working Paper, 2006. - No 12526.

13. Pagano U. The Economies of Institutions and the Institutions of Economics / U.Pagano // Univ. of Siena Economics Working Paper. - 2002. - No 359.

14. Rosser J. B. Colander D., Holt R. P. The Turn in Economics: Neoclassical Dominance to Mainstream Pluralism / J. B. Rosser, D.Colander, R. P. Holt // Journal of Institutional Economics. 2006. - Vol. 2. - No 1.
